

VULNERABILITY IN NEO-LIBERAL TIMES

On the relationship between vulnerability, agency, and
neo-liberalism

EVELINA JOHANSSON WILÉN, LINA PALMQVIST, AND
JEANETTE SUNDHALL

Keywords

Vulnerability, neo-liberalism, feminism, agency, resistance,
(in)equality

Summary

A central question within contemporary gender studies is how vulnerability can be understood in more positive and politically progressive terms, rather than being posed as the opposite of resistance. The attempt to redefine vulnerability is especially present in the work of contemporary vulnerability scholars, in their pursuit to analyze and resist neo-liberal ideals and neo-liberal politics. This approach has, however, been criticized by scholars who find the tools provided by vulnerability scholars too closely tied to the neo-liberal ideals that they have set out to oppose. With the help of two empirical studies, focused on children and old people's political agency within a Swedish context, this article elaborates on how vulnerability studies supplies/does not supply sufficient tools to study inequalities within a neo-liberal framework. The article further argues that the political significance of vulnerability, and the political efficacy of using vulnerability as a political starting point, is highly context bound and suggests that there are other, potentially more politically radical, points of departure.

Sårbarhet har blivit ett återkommande begrepp för att kritiskt teoretisera varande, subjektsblivande och kamp inom nyliberalismen. Artikeln undersöker sårbarhetsbegreppets politiska potential och argumenterar för att det på samma gång kan underminera och reproducera en nyliberal ordning och dess diskurser kring subjekt-skap och rättvisekamp.

SNÅRIGA SÅRBARHETER I NYLIBERALA TIDER

Om relationen mellan sårbarhet, agens och nyliberalism

EVELINA JOHANSSON WILÉN, LINA PALMQVIST OCH JEANETTE SUNDHALL

Frågan om sårbarhetens plats inom feministisk teori och politik är mångtydig. Feminism beskrivs ofta som en identifikation av, och en kamp mot, förtryck och utsatthet. I enlighet med en sådan förståelse framställs motstånd vanligtvis i termer av att överkomma sårbarhet. Denna separation mellan motstånd å ena sidan och sårbarhet å andra sidan kan delvis förstås utifrån hur det senare begreppet ofta förknippas med disciplinerande praktiker där makt utövas genom att specifika grupper interPELLERAS som just sårbara (Butler med flera 2016: 2). Som sociologen Kate Brown (2011) påpekar används ordet sårbarhet till exempel i socialpolitiska sammanhang för att legitimera myndigheters intrång och våld mot utsatta grupper, inte minst genom diskurser som förespeglar att beskydda grupper som samtidigt positioneras som oförmögna till agens. Att vara sårbar blir detsamma som att vara objekt för andras våldsamma disciplinering (Gilson 2014; Butler med flera 2016).

Samtidigt finns det ansatser att förstå sårbarhet i en mer positiv mening, som en utgångspunkt för radikal politik snarare än dess motsats. Ett exempel på en sådan ansats är den feministiska omsorgsetiken som växte fram under

1980-talet, och som betonade människors ömsesidiga beroende av varandra (Gilligan 1982). Ett annat exempel är det fält som kan benämnas som "sårbarhetsstudier" och som har vuxit fram de senaste tio åren (Gilson 2014; Butler 2016; Cole 2016). Något som skiljer sårbarhetsstudier från den feministiska omsorgsetiken är att sårbarhet i hög grad analyseras i relation till en nyliberal kontext och den specifika utsatthet som nyliberalismens utbredning och dominans anses innebära (Fax 2012; Butler med flera 2016: 3). Denna ökade sårbarhet innefattar flera aspekter. En viktig aspekt beskrivs i termer av nyliberalismens ökade fokus på subjektet som moraliskt ansvarig och den risk för uteslutning ur gemenskapen som denna särskilda individualism för med sig. En annan central aspekt av den intensifierade sårbarheten härleds till framväxten av ett system där en ekonomisk logik dominerar över andra demokratiska värden, vilket inneburit att kapitalismen som ett exploaterande system är mindre otyglad i den nyliberala än i den liberala demokratin (Mouffe 2005: 118ff; Fahlgren, Mulinari och Sjöstedt Landén 2016). Sårbarhetsstudiernas ansatser att koppla ihop sårbarhet och motstånd mot nyliberal politik har emellertid i sin tur kritiserats av teoretiker som menar att sårbarhetsteorin i själva verket riskerar att förstärka en nyliberal logik eller åtminstone inte erbjuder tillräckligt precisa teoretiska ingångar för att analysera specifika former av förtryck (Gilson 2014; Stringer 2014; Cole 2016).

I den här artikeln vill vi bidra till diskussionen om sårbarhetsbegreppets

användbarhet genom att undersöka dess potential och möjliga brister, med fokus på relationen mellan agens, motstånd, sårbarhet och rättvisepolitik i en nyliberal kontext. Med utgångspunkt i två empiriska exempel undersöker vi hur sårbarhet, som den teoretiseras inom sårbarhetsteorin, både kan erbjuda motstånd mot nyliberala maktordningar men samtidigt riskerar att bidra till att återskapa en nyliberal logik. Vi diskuterar även om det finns andra ingångar som kan fungera bättre som grund för att ställa politiska krav.

De två forskningsprojekt som står i fokus för artikelns analyser belyser relationen mellan sårbarhet, agens, motstånd, rättvisepolitik och nyliberalism utifrån två olika vinklar. Det första projektet undersöker hur barn som politiska subjekt mobiliseras inom Göteborgs Ungdomsfullmäktige. Projektet, som följt Ungdomsfullmäktige genom observationer, textanalyser och intervjuer åren 2015 och 2016, diskuterar hur naturaliserade vuxenhetsnormer verkar i sammanhang där barn utövar sin rätt till delaktighet i demokratiska processer. I projektet studeras hur barn framhåller sina rättigheter både genom att peka på sig själva som särskilt sårbara, men även genom att framhålla sig själva som politiska aktörer. Här finns en spänning mellan att utöva politik med utgångspunkt i krav på erkännande av agens å ena sidan och erkännande av sårbarhet å andra sidan. Det andra projektet studerar gamla människors situation och förhållande till äldreomsorg utifrån intervjuer, fokusgrupper och deltagande observationer. Den empiriska studien är

utförd i Göteborg och insamlandet av material har skett under åren 2014–2017. I studien förstås äldreomsorg som en expanderad och fragmenterad institution där relationen mellan formell och informell omsorg aktualiserats till följd av en nyli-

Istället för att beskrivas som svaga och utan agens, framställs dessa grupper istället ofta som kompetenta och handlingskraftiga aktörer.

beral transformation av äldreomsorgen. I relation till denna förändring ses gamla kvinnors och mäns erfarenhetsberättelser som kunskap som kan bidra till förståelse för hur omsorgsrelationer organiseras på både mikro- och makronivå. Valet att använda benämningen gammal snarare än mer positiva eller relativiserande benämningar som äldre, senior eller pensionär handlar om att peka ut den åldrande kroppen som ett konkret tillstånd (jämför Sandberg 2013). Den aspekt av projektet som uppmärksammas i föreliggande artikel är hur valfrihet och självansvar hänger ihop i en formell äldreomsorg präglad av nyliberala styrningsformer, som uppmanar gamla människor att göra aktiva val och samtidigt gör dem ansvariga för sin egen omsorgssituation.

Skälen till att dessa två forskningsprojekt lämpar sig särskilt väl för att studera frågor om sårbarhet, motstånd, agens och rättvisekrav inom en nyliberal kontext, samt frågan om sårbarhetsstudiers potential och

möjliga problem, är flerfaldiga. Vi menar för det första att både barn och gamla är grupper som har beskrivits som svaga och utan agens, vilket går att förstå utifrån en politisk åldersmaktsordning som premierar den produktiva medelåldern (Tveit Sandvin 2008). På så vis rör det sig om grupper som utmärks av en politiskt konstruerad sårbarhet. Vi menar emellertid att denna bild av barn och gamla som svaga och sårbara har förändrats under det senaste decenniet. Denna förändring går delvis att förstå som ett resultat av politisk kamp om erkännande men kan även studeras utifrån nyliberalismens ökade grepp om vår samtid och hur denna nyliberala hegemoni skapar ramar för hur politiska krav artikuleras. Istället för att beskrivas som svaga och utan agens, framställs dessa grupper istället ofta som kompetenta och handlingskraftiga aktörer som kan föra sin egen talan (Gilleard och Higgs 2010; Oswell 2013; Nakata 2015). Denna diskursiva förskjutning har skapat politiska möjligheter men innebär även problem då gamla och barn på grund av fysiologiska förutsättningar och en underordnad position i samhällsordningen kan förstås som särskilt sårbara och mindre förmögna att inta rollen som nyliberala handlande och ansvariga subjekt. Här aktualiseras en spänning mellan politisk och specifik existentiell sårbarhet som vi menar behöver diskuteras vidare inom sårbarhetsfältet. Kroppen som ett existentiellt villkor är, menar vi, någonting som förändras över tid vilket betyder att behovet av andras omsorg delvis är kopplat till ålder. Även om vi alla är beroende varelser, kan barn och gamla förstås som särskilt beroende. Ytterligare en anled-

ning till att dessa fall är relevanta att lyfta är att de studerar två grupper som är relativt outforskade inom svensk genusvetenskaplig forskning (Sandberg 2011; Sundhall 2012), åtminstone vad gäller dessa grupper i egenkap av politiska aktörer. Samtidigt är det två grupper som, i en svensk kontext, kan ses som ytterst påverkade av den nyliberala omvandlingen av samhället och nyliberalismens infiltrering av bland annat skola och omsorg. Genom att diskutera sårbarhet, som har kommit att bli ett centralt begrepp för många genusteoretiker, utifrån de specifika positionerna ”barn” och ”gamla” menar vi att vi kan fördjupa den teoretiska diskussionen om fördelar och nackdelar med sårbarhet som politiskt och teoretiskt begrepp och samtidigt bidra med kunskap om barn och gamla som politiska aktörer i nyliberalismens tidevarv.

Nyliberalism i en svensk kontext

Vi är, som vi skriver i inledningen, intresserade av att studera hur informanterna förhåller sig till sårbarhet och hur detta kan analyseras i relation en nyliberal kontext. I linje med många andra forskare förstår vi det nyliberala skiftet i termer av konkreta förändringar av samhället utifrån marknadsprinciper som framhäver individuellt entreprenörskap och frihet, fria marknader, frihandel och stark äganderätt (Harvey 2005; Cuesta och Liinasson 2016; Fraser och Jaeggi 2018). Till skillnad från den liberala demokratiens ideal om en skillnad mellan staten och marknaden, har den nyliberala staten som överordnat syfte att möjliggöra den ”fria” marknadens utbredning (Harvey

2005: 2). Förutom att förstå nyliberalism i termer av ett ekonomiskt skifte, används begreppet även för att fånga en ideologi och styrningsprincip som påverkar andra delar av samhället. Den marxistiske geografen David Harvey argumenterar för hur nyliberalismen inte bara syftar till att förändra den ekonomiska strukturen utan att den främst är ute efter att skapa en ny människotyp (2005: 23). Det handlar om att skapa nyliberala subjekt som disciplinerar sig själva i enlighet med värden som entreprenörskap, förmågan att göra kalkylerade val och hantera de risker som följer med en marknadsisering av relationen mellan stat och medborgare (Foucault 2008: 157; Brown 2015: 79). Dessa värden förknippas delvis med en intensifierad individualism och marknadslogik där varje subjekt görs moraliskt ansvarig för sina egna framgångar och där risken att misslyckas är ett ständigt hot (Fahlgren, Mulinari och Sjöstedt Landén 2016: 21). Idealet om den fria marknaden som överordnad logik har under de senaste decennierna fått genomslag inom offentlig sektor, vanligen beskriven i termer av *New Public Management*, NPM (Hood 1995). Denna styrningsform avspeglar sig i form av kundorientering och kostnadsbaserad effektivisering av offentliga verksamheter. Många forskare menar att Sverige är ett land där nyliberalismens omvandlingar av den offentliga sektorn är särskilt påtaglig (Hood 1995; Dahl och Rasmussen 2012). Sociologen Göran Therborn förklarar detta med utgångspunkt i den stora nyliberala ”motreformationen” som under 1980-talet skedde inom svensk politik (Therborn

2018: 43). Enligt Therborn var den svenska socialdemokratins blåögdhet inför finanskapitalismen som en lösning på sociala utmaningar central för möjligheterna att kapitalisera områden som tidigare hade legat utanför kapitalets domäner. Detta möjliggjorde en ”kapitalets invasion” i den offentliga sektorn, där verksamheter som omsorg och utbildning plötsligt blev möjliga källor till vinst (2018: 49). Therborn menar att denna aningslöshet kan förstås med utgångspunkt i det hegemoniskifte som nyliberalismen innebar, som han argumenterar ”fick fäste i folkopinionen” (2018: 44). Det fanns, enligt Therborn, inte en nog stark opinion mot de nyliberala intressena, utan snarare präglades 1980-talets Sverige av en vilja till mer valfrihet och mindre statlig styrning. Det faktum att Sverige hade haft en så stark stat, och de negativa aspekter som detta medförde genom statlig kontroll av medborgarna, kan – något ironiskt – förstås som en avgörande anledning till att det var relativt okomplicerat för den nyliberala kapitalismen att etablera sig i Sverige. Detta hegemoniska skifte har gjort ett tydligt avtryck. Ett exempel på marknadiseringen av offentlig verksamhet är äldreomsorgen inom vilket det dels har skett ett öppnande mot privata alternativ, dels en nyliberalisering av hur den offentligt drivna omsorgen styrs (Dahl 2017). Valfrihet har blivit ett nyckelbegrepp inom svensk äldreomsorg vilket inte minst införandet av *Lagen om valfrihetssystem*, LOV (SFS 2008:962) – en lag med syfte att stärka inslaget av kundval och främja konkurrensen bland utförare – visar på

(SOU 2008:15). NPM med sin utpräglade marknadslogik driven mot kostnadseffektivitet har generellt inneburit ökad formalisering, reglering och tidtagning av omsorgsinsatser (Andersson och Kvist 2015). I hemtjänsten, den huvudsakliga formen för formell äldreomsorg i Sverige, har dessa organisationsförändringar sammantaget resulterat i mer detaljstyre och en ökad fragmentering av omsorgsinsatser och utförare (Larsson och Szebehely 2006). En utveckling som bör sättas i relation till den nyliberala styrningen, med dess krav på effektivitet och kostnadsreducering, är åtstramningen av formell äldreomsorg, vilket exempelvis kan ses i strängare behovsbedömning (Erlandsson 2018), färre platser på äldreboende utan en proportionell ökning av hemtjänst (Ulmanen och Szebehely 2015) samt en omdefiniering av insatsernas utformning och tidsåtgång (Andersson 2007). Åtstramningspolitiken kring äldreomsorg har lett till att anhöriga, ofta kvinnor, utför mer omsorgsarbete, vilket brukar refereras till som en refamilialisering av omsorg (Ulmanen och Szebehely 2015).

Som vi nämner i inledningen är det i relation till denna nyliberala kontext – med det ökade självansvaret, de försvagade demokratiska institutionerna och den intensifierade ekonomiska orättvisan som villkorar den – som vi menar att uppvärderandet av sårbarhet som återfinns inom samtida feministisk teoribildning bör förstås. Då nyliberaliseringen av samhället har gått väldigt långt i Sverige menar vi att det gör det särskilt angeläget att, i relation till en svensk kontext, undersöka vad

sårbarhetsstudier kan erbjuda för verktyg och vilka eventuella brister som perspektivet innehåller.

Sårbarhet som ett omdebatterat politiskt begrepp

I Judith Butlers senare arbeten framhålls sårbarhet som en potentialitet som kan mobiliseras politiskt (Butler 2009: 14, 2011: 37, 2016: 13ff). I motsats till nyliberalismens individualism blir sårbarhet och beroende här ett ontologiskt, men även ett politiskt, tillstånd som beskrivs ligga till grund för kollektiva kamper och rättvisekrav (Butler 2009, 2015). Att tänka politiskt med utgångspunkt i sårbarhetsbegreppet handlar om att vara observant på hur sårbarhet distribueras och erkänns på ett ojämlikt vis samt att sträva efter en politik som utgår från vårt behov av den andra snarare än att förneka det (Butler 2009: 14). För att göra detta skiljer Butler mellan begreppet osäkerhet (*precariousness*) å ena sidan och begreppet prekaritet (*precarity*) å andra sidan. Osäkerhet är ett existentiellt tillstånd som vilar på att livet är skört och detta är en generell betingelse för liv som vi delar med andra. Prekaritet däremot syftar på ”den politiskt orsakade betingelsen under vilken vissa befolkningsgrupper lider på grund av bristande sociala och ekonomiska nätverk för stöd och hjälp och blir differentiellt utsatta för skador, våld och död” (Butler 2009: 33). Osäkerhet är ett villkor som i vissa fall leder till prekaritet, i form av politiskt sanktionerade förluster och inskränkningar av levbara liv. Vi kommer istället att genomgående tala om existentiell och politisk sårbar-

het då vi menar att dessa begrepp är mer pedagogiska och lättbegripliga på svenska.

Butlers teoretisering av sårbarhet har kritiserats från flera håll. Filosofen Erinn C. Gilson (2014) menar att Butlers ingång lider av en påtaglig kontextlöshet genom att företrädesvis behandla frågan om sårbarhet på ett strikt teoretiskt plan där det handlar om det subjektiva erkännandet av sårbarhet som ett existentiellt och politiskt villkor. Hon menar att Butler rör sig på en diskursiv och ideologisk nivå, medan sårbarhetens konkreta politik ofta är betydligt mer komplex och motstridig. Gilson syftar till att vidareutveckla Butlers teoretiska ramverk för att formulera ett etiskt och kritiskt perspektiv på sårbarhet. Detta menar hon förutsätter en kontextualisering och djupare förståelse av sårbarhet som kontingent och skiftande beroende på sammanhang (Gilson 2014: 87). Även om Gilson föresätter sig att utmana nyliberalismens hyllande av osårbarhet och självständighet så menar hon att det inte per automatik utmanar maktordningar. Distansering till sårbarhet kan, beroende på sammanhang, vara nödvändigt som motståndspraktik (Gilson 2014: 60f).

I likhet med Gilson poängterar den politiska teoretikern Alyson Cole (2016) vikten av kontextualisering. Till skillnad från Gilson argumenterar Cole emellertid för att det är själva framväxten av sårbarhetsstudier i sig som måste placeras i en specifik politisk och historisk kontext för att vi ska kunna utvärdera dess politiska värde (Cole 2016: 269). I en kritisk läsning av teoretiker inom sårbarhetsfältet, bland andra Butler och Gilson, ställer Cole

frågor kring vad frånvaron av begreppet "offer" inom detta teoribyggge är uttryck för. När begreppet bytts ut mot andra nyckelord som sårbarhet, prekaritet och osäkerhet så tenderar detta, enligt Cole, att förstärka den antiofferdiskurs som är central för nyliberala samhällsomvandlingar där begreppet "offer" är kontaminerat. Här får hon medhåll från genusvetaren Rebecca Stringer som menar att vi bör vara observanta på risker med att överge begreppet offer i en tid där ansvaret för utsatthet läggs på det enskilda subjektet och offret närmast patologiseras (2014: 8). Den feministiska filosofen Johanna Oksala argumenterar på ett liknande vis när hon diskuterar feminismens upptagenhet vid det radikala subjektet, där alla tillstånd omtolkas som *egentligt* subversiva, vilket är en tendens som hon härleder till den hegemoniska nyliberala logiken där aktörskap glorifieras och spåras överallt (2011). Samtidigt som denna upptagenhet kan analyseras som ett exempel på en vilja att bryta en diskursiv upprepning där kvinnor reifieras som offer, knyter denna förståelse av motstånd – enligt Cole och Oksala – an till en nyliberal logik där utsatthet förblir ett otillåtet tillstånd. Cole menar även att fokus på erkännandet av existentiell och politisk sårbarhet (osäkerhet och prekaritet), i linje med en liberal logik reducerar politik till en form av epistemologiskt upplysningsprojekt genom att framhäva samförstånd och rationalitet framför politisk konflikt. Det handlar om att på ett subjektivt plan förstå och erkänna sårbarhet. Även om Butler betonar vikten av att förstå de sociala och ekonomiska villkor

som ligger till grund för en differentierad sårbarhet så menar Cole att betoningen på erkännandet av sårbarhet hamnar i förgrunden, vilket riskerar att resultera i ett åsidosättande av frågor om de politiska och materiella intressen som ligger bakom olika hierarkiska förhållanden i samhället (Cole 2016: 273). Här framhåller Cole kravet på rättvisa och jämlikhet snarare än kravet på erkännande av sårbarhet som en politiskt mer framkomlig väg. Coles argument kring relationen mellan epistemologiskt erkännande och politisk kamp ligger, trots andra teoretiska meningsskiljaktigheter, nära den politiska teoretikern Wendy Browns (2008: 69) ideal om att politisk kamp bör bedrivas med utgångspunkt i vad vi vill ha (rättvisa) snarare än vilka vi är (sårbara). Diskussionen ovan visar på olika sätt att förstå sårbarhet och mobilisering av sårbarhet inom en nyliberal kontext och på möjliga risker och potentiella fördelar med att basera kampen för rättvisa i detta begrepp. På samma sätt kan de två forskningsprojekt som diskuteras i de nästkommande avsnitten sägas belysa denna debatt utifrån olika positioner, vilket vi menar ger en fördjupad förståelse för den snårighet som begreppet sårbarhet för med sig för kritisk feministisk teori i en nyliberal tid.

Sårbarhet, agens och vuxenhetsnormer utifrån ett nyliberalt perspektiv

Ålderskategoriseringen *barn* har en specifik ställning som bärare av rättigheter, inte minst i relation till FN:s barnrättskonvention. Barns rättigheter fokuserade till en början helt på barns sårbarhet och rätt

till skydd mot våld och utsatthet. Genom detta fokus kom barnet att konstrueras som ett passivt offer som behöver värnas om (Hägglund 2018: 78). Förståelsen av barns rättigheter kom, i och med barnrättskonventionen, även att handla om barns rätt till delaktighet, där deras aktiva agens betonades (Hägglund 2018: 77). Barnrättskonventionen adresserar alla individer under 18 år. Men när det gäller barn som har specifika erfarenheter av våld blir frågan om skydd och delaktighet mer komplex då det handlar om särskilt utsatta barn. I forskning om våldsutsatta barn och deras rätt till delaktighet i familjerättsprocesser diskuteras vikten av att förena ett delaktighetsperspektiv med ett omsorgsperspektiv så att barn både kan erkännas som offer och som kompetenta aktörer på samma gång (Näsman, Källström Cater och Eriksson 2015).

I barndomsforskningen betonas barns kompetens och agens; begrepp som offer och sårbarhet är inte särskilt centrala. Detta hänger ihop med själva utgångspunkten för forskningsfältet: att det uppkom som en kritik mot traditionell forskning om barn inom vilken barn betraktades som objekt för forskning och som offer för omständigheter som låg utanför deras kontroll. Barndomsforskningsfältet, som bildades ungefär samtidigt som barnrättskonventionen arbetades fram på 1980-talet, har sedan starten en uttalad ambition att ifrågasätta förgivetagna skillnader samt att minska maktskillnader mellan barn och vuxna (James och Prout 1990; Alanen 1992; Näsman 1994). En normerande vuxenhet vilar på ideal

om produktiva och närande subjekt som bidrar till samhället genom att arbeta och betala skatt. Problemet med barndomsforskningsfältets centrala begrepp, som det kompetenta barnet och barn som aktörer i egen rätt, är att de inte utmanar vuxenhetsnormer utan befäster dem. Det är därför viktigt att problematisera aktörs- och prestationscentrerade begrepp som agens och kompetens, som utgår från och reproducerar en vuxenhetsnorm där rättigheter inte är absoluta utan snarare måste förtjänas genom kompetent aktörskap (se till exempel Wall 2012). Rättssubjektet är, utifrån en sådan förståelse, självt ansvarigt för att få rätt till rättigheter vilket är ett uttryck för en rättighetsdiskurs som artikulerar nyliberalismens individualistiska perspektiv. Att argumentera för att barn ska ha rättigheter eftersom de är kompetenta aktörer snarare än sårbara och passiva blir, genom att ta spjörn mot bilden av det sårbara och icke-kompetenta barnet, ett tydligt exempel på hur förnekandet av sårbarhet kan förstärka en nyliberal diskurs snarare än hota den. Det handlar således inte enbart om en produktion av vuxenhetsnormer generellt, utan nyliberala sådana. I en sådan diskurs förnekas såväl barns existentiella och politiska sårbarhet som det faktum att vi människor i början av våra liv är helt beroende av andra människors skydd och omsorg.

Denna typ av resonemang kan få konkreta politiska konsekvenser, vilket blir tydligt i hur barn som politiska subjekt mobiliseras inom Göteborgs Ungdomsfullmäktige (UF). UF har sedan starten 2004 kämpat för gratis kollektiv-

trafik för barn som ett sätt att motverka segregering i Göteborg. Tanken är att barn inte ska vara hänvisade till området de bor i utan ska kunna ta sig överallt i staden, utan att vara beroende av sina vårdnadshavare. I en dialog om kollektivtrafiken där UF bjudit in en politiker samt en representant för ett länstrafikbolag presenterade UF ett förslag om gratis kollektivtrafik för barn samt ett förslag om att alla skolor bör ha nära till en buss- eller spårvagnshållplats. Representanten för länstrafikbolaget argumenterade emot dessa förslag och menade att det skulle vara orättvist mot vuxna: ”inte alla äldre skulle hålla med om att det är lätt att skaffa ett jobb och en bil.” När ledamoten från UF svarar att ”en vuxen skapar sitt eget liv, men som barn föds du in i en ekonomisk situation som du inte kan påverka” synliggör hen åldersmaktsordningen och den naturaliserade vuxenheten som uttrycks i kritiken av förslaget, där barn och vuxna likställs. Utifrån länstrafikbolagets perspektiv betraktas både barn och vuxna som likvärdiga konsumenter på en marknad, med samma rättigheter och skyldigheter (i det här fallet skyldigheten att betala för sig). I sitt svar kan ledamoten från UF förstås använda sig av barns politiska sårbarhet som ett sätt att göra motstånd mot länstrafikbolagets vilja att betrakta alla subjekt som fullvärdiga konsumenter. Utifrån ett sådant perspektiv går det att argumentera för att hävdandet av barns politiska sårbarhet är ett effektivt verktyg för att göra motstånd mot nyliberalismens vilja att framställa alla människor som konsumenter. Samtidigt

skulle det gå att argumentera för hur en nyliberal diskurs i ett visst avseende reproduceras då ledamoten från UF framhåller den vuxne som någon som – till skillnad från barnet – ”skapar sitt eget liv”. Detta innebär att barnet, när det väl träder ur barndomen, liksom den vuxne kommer att vara ansvarig att betala för sig. Själva normen kring vad som förväntas av en vuxen person – som är påverkad av idén om konsumtion – ifrågasätts alltså inte i ledamotens svar. Denna analys kan emellertid nyanseras då UF under samma möte, och även under tidigare möten som fokuserar kollektivtrafikfrågor, argumenterar för gratis kollektivtrafik för alla. Anledningen till att de driver denna fråga med fokus på barns rättigheter och barns politiska sårbarhet förstår vi som pragmatisk. För politiskt sårbara grupper kan hävdandet av den egna politiska sårbarheten bli ett sätt att försöka förbättra den egna situationen. Detta betyder emellertid inte att de inte ifrågasätter det ekonomiska system där tillgängligheten till staden inte är en medborgerlig rättighet utan snarare en konsumtionsvara.

Samtidigt som hävdandet av barnets specifika politiska sårbarhet, som i exemplet ovan, kan användas politiskt för att förbättra barns villkor tenderar hävdandet av barns sårbarhet även att bli ett sätt för vuxna att definiera sig som just vuxna i relation till det beroende barnet, snarare än att skydda barnet. Här används sårbarhet på det disciplinerande vis som Kate Brown diskuterar (2011). Vuxenheten är sedan upplysningen starkt förknippad med egenskaper som rationalitet och

oberoende, vilka förstås som sårbarhetens motsats. Wall (2012) poängterar att upplysningsidéer om att politik är ett uttryck för agens – och att agens kopplas ihop med en autonom och oberoende vuxenhet – möjliggör en förståelse av barn som andra klassens medborgare (eller ännu inte medborgare) och omöjliggör en förståelse av barn som politiska subjekt. Även i dagens nyliberala diskurs har egenskaper förknippade med barn låg status: den beroende, sårbara, irrationella, omogna, ofullständiga. Uttrycket ”den vuxne i rummet” används av svenska politiker för att förmedla att de tänker ta mer ansvar än andra. Detta handlar oftast om att ta obekväma men ”nödvändiga” ekonomiska och politiska beslut. I diskussioner om kollektivtrafik med vuxna politiker och tjänstemän bemöts UF på olika sätt. De blir bemötta med genuint intresse och med respekt av vissa vuxna och av andra vuxna blir de snarare disciplinerade och förlöjligade. På ett möte svarar den vuxna politikern på kostnadsfrågor när det gäller sommarlovskort samt gratis kollektivtrafik med ungefärliga summor och diskuterar hur andra kommuner resonerat samt uppmantrar UF:s ledamöter att ”ligga på” och bjuder in dem att vara med i referensgrupper. På det möte som diskuterats tidigare, där länstrafikföretaget bjudits in, svarar länstrafikbolagets representant på samma fråga: ”Det är inte säkert att det kommer att attrahera nya målgrupper bara för att det är gratis, för ingenting i samhället är gratis. Det är inte säkert att man kommer åt den samhällsnyttan man vill komma åt. Och var ska pengarna komma ifrån? Vilket

sjukhus ska vi lägga ner? (Skrattar).” Här framhåller länstrafikbolagets representant sig själv som den rationella som visar hur UF:s förslag på gratis kollektivtrafik är oansvarigt och ogenomtänkt. Denna legitimering av samhälleliga villkor i termer av ett rationellt beslut i motsats till en oansvarig, emotionell ingång går att förstå i relation till den avpolitiserings av den politiska sfären som bland andra Mouffe (2005, 2016) och Brown (2015) förknippar med den nyliberala styrningspolitiken, där politisk konflikt byts ut mot politisk administration. Politik handlar inte längre om ideologiska motsättningar, utan om att styra rationellt och ansvarigt. Det går också att förstå i termer av att länstrafikbolagets representant framhäver sin egen position som ”vuxen” och UF:s förslag som ”naivt” och ”barnsligt”. Medan länstrafikbolagets representant i egenskap av vuxen kan se hela bilden framställs UF:s representanter som oansvariga, okunniga och orealistiska. Mobiliseringen av vuxenhet i politiken kan således förstås som ett direkt symptom på nyliberalismens avpolitiserande effekter, där anspråk som ifrågasätter den styrningsorienterade politiken och mobiliserar till exempel etiska perspektiv beskrivs som ett ”naivt”, idealistiskt och ”barnsligt” förhållningssätt.

Finns det då ett sätt att mobilisera sårbarhet hos barn som undviker att reproducera nyliberala normer kring subjektet och det politiska genom att antingen inkludera barnet i dessa normer, eller genom att i termer av en exkludering av barnet förstärka normerna genom att göra barnet till dess negativa motpol? Wall (2010)

argumenterar, på ett sätt som ligger nära Butlers perspektiv på sårbarhet som ett existentiellt och delat tillstånd, för att det behövs en djupare förståelse för sambanden mellan mänsklig agens och mänsklig sårbarhet som ett grundläggande villkor. Om barn enbart betraktas som mottagare av vuxnas skydd och omsorg avhumaniseras de. När agens och sårbarhet dikotomiseras blir sårbarhet allt det negativa som vuxenheten inte vill förknippas med: frånvaro av självkontroll, förnuft, frihet, makt. Detta förakt för sårbarhet är inte enbart förknippat med maskulinitet utan även, och i högre grad, med vuxenhet. Wall menar, i likhet med Butler, att en djupare förståelse av sårbarhet inte handlar om att beskriva sårbarhet som brist på agens utan snarare som en öppenhet och relationalitet i förhållande till världen och som ett uttryck för mänskligt beroende. Detta beroende är som mest märkbart när vi är spädbarn, men vi växer aldrig ur det. Att leva i relation till andra, och till samhällen, är inte enbart att agera gentemot dem. Det implicerar även en sårbarhet och öppenhet inför att bli formad av dem (Butler 2009, 2011, 2016; Wall 2010). Hur detta perspektiv skulle användas konkret politiskt för att förbättra barns situation och stärka deras politiska röst är emellertid oklart. Även om sårbarhet erbjuder oss ingångar till att tänka kring barns förutsättningar som politiska subjekt, så behövs en utökad analys kring hur fokus på sårbarhet skulle kunna omsättas i en politisk praktik. En sådan analys kräver en undersökning av hur sårbarhet skapas i specifika politiska sammanhang (Gilson

2014) och en politiskt förankrad idé om hur denna typ av sårbarhet motverkas. I detta avseende måste sårbarhet som begrepp förutom att ta spjörn mot en politisk ideologi – nyliberalism – även förankras i en annan politisk motideologi. I nuläget är sårbarhetsteorins intresse för det subjektiva erkännandet av sårbarhet som någonting positivt emellertid dominerande framför en konkret analys av hur sårbarhet både produceras och kan motverkas ekonomiskt och politiskt (Cole 2016).

Sårbarhet, nyliberalism och äldreomsorgsrelationer

Gruppen *gamla* konstrueras, liksom barn, som en kategori vilket det *talas om* men inte med eller till (Nilsson 2008). Detta annangörande kan förstås som ett uttryck för en åldersmaktsordning där den produktiva medelålderns perspektiv premieras (Tveit Sandvin 2008) men även utifrån den disciplinering som Brown pekar ut i konstruktionen av svaga grupper (Brown 2011). Personer i hög ålder stereotypiseras som svaga, utsatta och beroende – som en sårbar grupp – vilket äldre- och åldrandeforskaren Magnus Nilsson (2008) härleder till en hegemonisk diskurs kring hög ålder. Personerna i denna grupp ses inte som aktiva subjekt, utan istället, i likhet med de individer som ingår i gruppen barn, som passivt beroende av andras omsorg. Denna diskurs har börjat utmanas av vad som skulle kunna kallas en "seniordiskurs" där det lyckade åldrandet sätts i fokus, vilket relateras till en tid i livsloppet präglad av frihet, konsumtion och aktivitet (Gilleard och Higgs 2010).

Idén om det aktiva åldrandet har fått allt större utrymme i det gerontologiska forskningsfältet som en väg till *empowerment*, men det har även rönt mycket kritik inom den kritiska forskningen då det tenderar att lägga hälsoansvaret på individen som genom självdisciplinering förväntas hålla sig frisk och aktiv (Alftberg och Lundin 2012). Denna individualisering av det lyckade och hälsosamma åldrandet går väl ihop med förväntningarna på det nyliberala subjektet som individorienterat, rationellt, beslutsfattande och ansvarigt för sin egen sårbarhet. Den ökade betoningen av ett aktivt och lyckat åldrande kan således ses som en konsekvens av det svaghetsförakt som Oksala (2011), Gilson (2014) och Cole (2016) menar utmärker nyliberalismens etos och där det som tidigare har betraktats som ett sårbart tillstånd ges en annan mening. Istället för att betraktas som en beroendeposition ska nu gamla personers status uppvärderas genom ett ifrågasättande av det kronologiska och biologiska åldrandet framför idén om ett flexibelt livslopp (Nilsson 2008). Det flexibla livsloppet och den aktiva ålderdomen, menar många kritiska forskare, innebär en omförhandling av ålderdomen där de friska, ofta yngre, gamla sätts i fokus medan de äldre gamla, som fått åldersrelaterade funktionsnedsättningar och behöver mer hjälp och stöd, osynliggörs och annangörs (Gilleard och Higgs 2010). Den planerade höjningen av pensionsåldern, menar vi, kan ses som ett exempel på hur seniordiskursen kan mobiliseras inom en nyliberal ekonomi.

I intervjuerna och de deltagande observationerna med de gamla människor

som ger och får hjälp och stöd inom den svenska äldreomsorgen är det tydligt att de inte undflyr nyliberala ideal kring valfrihet och självansvar. Denna förändring blir särskilt problematiskt i relation till hög ålder och den specifika existentiella och politiska sårbarhet detta innebär, men också i relation till ojämlikhetsregimer inom gruppen gamla (Andersson och Kvist 2015). Det är dock inte ojämlikheten som präglar förmågan att göra val som är det enda, eller huvudsakliga, problemet med valfrihetskravet inom äldreomsorgen. Individualiseringen av ansvar bör ses som en minst lika stor konflikt. I Socialstyrelsens information om LOV, lagen om valfrihet (SFS 2008:962), framhålls att valfrihet bidrar till delaktighet och medinflytande (Socialstyrelsen utan årtal), men valfrihet medför också kravet på individuellt ansvar och plikten, snarare än möjligheten, att välja rätt (Fahlgren, Mulinari och Sjöstedt Landén 2016). Parallellt med en utveckling mot valfrihetssystem har det skett en fragmentering av omsorgen som är pådriven av kravet på ökad effektivisering, vilken hänger ihop med beslutet om beställarutförarmodeller, BUM (Szebehely 2006). En central del i BUM är att biståndsbedömningen av behov inte längre görs inom själva omsorgenheten, de som sedan ansvarar för att behoven möts, utan av externa biståndshandläggare. Denna specialiseringen blir ett sätt att underlätta behovsprövningen för kommunerna i relation till fragmenteringen av utförare – ett slags *outsourcing* – där insatser och tjänster sprids ut till olika kommunala enheter, företag eller fri-

villigorganisationer (Andersson och Kvist 2015). En annan förändring som medfört ökad fragmentering är refamilialiseringen av äldreomsorgen, som nämndes i artikelns inledning (Ulmanen och Szebehely 2015). För de gamla personerna i omsorgens mitt tycks dessa förändringar sammantaget innebära ökade möjligheter till, men också krav på, delaktighet, val och planering (Gavanas 2013).

Det individuella valet som en förpliktelse till självansvar blir tydligt i relation till två av projektets informanter och deras berättelser om förhandlingar med hemtjänsten kring sängtider. Vid tidpunkten för studien hade LOV inte införts i den aktuella kommunen, men i exemplet uppstår en valsituation som tydligt aktualiserar frågan kring nyliberalismens intensifiering av sårbarhet och samtidiga krav på individuellt ansvar över den egna sårbarheten. Hildur och Marianne bor i samma stadsdel och båda har omfattande stöd från hemtjänsten, där en insats är hjälp med att komma i och upp ur sängen. De berättar liknande historier om hur de i början – när de först fick hemtjänst – var tvungna att anpassa sina sängtider till hemtjänstens arbetsschema, vilket sträcker sig från åtta på morgonen till åtta på kvällen. Detta innebar många timmar i sängen innan insomning och för Marianne, som vaknar klockan sex, även en lång väntan i sängen innan uppstigning. De beskriver båda detta som oacceptabla livsomständigheter och i slutändan krävde de att få hjälp från ”nattpatrullen” med dessa insatser, vilket båda beviljades. Att ta in nattpersonal innebar en reducerad väntan för de

två kvinnorna på en daglig basis, men samtidigt en ökad brist på förutsägbarhet. Nattpatrullen är en egen enhet med ett större upptagningsområde än hemtjänsten, en specialisering som kan härledas till NPM:s ekonomiskt drivna effektivitetsjakt. Med fler personer som behöver hjälp på färre personal ökar förekomsten av oförutsedda händelser vilket, för de i behov av hjälp, innebär ökad tidskomprimering och väntan. Hildur och Marianne beskriver båda att de undviker att larma vid förseningar vilket går att förstå som ett sätt att ta ansvar för den snäva tidsekonomin, där deras behov ställs mot andras (Andersson 2007). När Hildur får frågan om hon framfört klagomål kring nattpatrullens förseningar säger hon: ”Nej det har jag inte, eftersom jag själv har valt den här hjälpen.” På ett liknande sätt talar Marianne om hur hon frångått ”standardlösningen” och gjort ett eget val. Det ser ut som att vägran att anpassa sig till hemtjänstens schema och ta in nattpatrullen istället – i deras förståelse ett individuellt val – får dem att känna individuellt ansvar för det valet. Valfrihet, menar Brown (2015), är en central del av en nyliberal subjektivering och kommer med en moralisk förpliktelse om individuellt ansvar. Att undvika klagomål kan också förstås utifrån begränsade valmöjligheter, där det enda svaret på kritik skulle bemötas med en ”*exit*-lösning”, där alternativet är att gå tillbaka till att lägga sig åtta på kvällen. Detta exempel visar hur valfrihet riskerar att reducera hemtjänstbrukarnas politiska kritik till konsumentklagomål och lämna de gamla med en *exit*-lösning om de inte

är nöjda (Dahlberg 2013). Det självpåtagna ansvaret, dels över förseningar och dels över att frångå standardlösningen, kan också förstås som ett sätt att acceptera den egna livssituationen och framhålla sig som aktör, i motsats till att se sig som ett pas-

Finns det möjligheter att beskriva sig själv som utsatt utan att förlora känslan av agens?

sivt offer för omständigheter. Detta skulle kunna vara i linje med den strategiska icke-sårbarhet som Gilson beskriver (2014).

Frågan är hur människor utsatta för otillräcklig omsorg skulle kunna upprätthålla känslan av att styra sitt liv utan att behöva inta en kundposition? Finns det möjligheter att beskriva sig själv som utsatt utan att förlora känslan av agens? För att skapa denna möjlighet menar vi att det delvis måste ske en ideologisk förändring där offerrollen inte är stigmatiserad på samma sätt som den är idag. Att beskriva sig som utsatt för orättvisor skulle, i en kontext som inte är präglad av en nyliberal glorifiering av det aktiva subjektet, inte vara lika skamligt och lika oförenligt med agens. För att skapa denna diskursiva förändring menar vi att det behövs en politisk kritik av den nyliberala ideologin som går längre än vad sårbarhetsfältets kritik gör, genom att politiskt återta begreppet offer snarare än att föra fokus mot mer positivt betingade aspekter av sårbarhet (Stringer 2014). Vi menar även att det måste ske en politisering av äldreomsorg och den

specifika fysiska utsatthet och det särskilda behov av omsorg som hög ålder villkoras av. Frågan är om det är via erkännandet av sårbarhet som denna politisering kan ske? En betoning av existentiell sårbarhet kan vara en konstruktiv utgångspunkt för upphävandet av svaghetsförakt och den form av osynliggörande eller stigmatisering det senare innebär, men ställer – som vi diskuterar i exemplet med barn som politiska subjekt – inga direkta krav på politisk jämlikhet. Gamla människors livsvillkor jämförs inom gruppen gamla och enligt sociala och institutionaliserade åldersnormer förväntas de inte ha anspråk på ”att leva som andra”, vilket kan härledas till att den naturaliserade särskilda sårbarheten avskriver dem från sådana krav (Harnett och Jönson 2016: 49). Den rättighetsmodell som är tongivande i funktionshindersrörelsen och -politiken har lyfts upp som ett sätt att politisera gamlas situation inom äldreomsorgen (Johansson och Taghizadeh Larsson 2016). En utgångspunkt i rättighetskampen för personer med funktionsnedsättningar är jämlikhet, i form av full delaktighet och att just ”leva som andra”. Samtidigt innebär att ”leva som andra” idag att leva under djupt ojämlika villkor där det är människor med ekonomiska, politiska och kulturella resurser som har möjligheten att leva goda liv samtidigt som arbetslinjen och aktiveringsidealet intensifierats och i hög utsträckning riktas mot sårbara grupper (för ett exempel se Hultqvist 2014). Därför måste radikala krav handla om att ifrågasätta själva det system i vilket informanterna befinner sig

och att ifrågasätta det tillstånd som kännetecknar ”att leva som andra”. Hildurs och Mariannes livsvillkor präglas av de nedskärningar och den omorganisering som följer i spåren av NPM:s kontinuerlig jakt på kostnadsreducering. I relation till åtstramningspolitiken som drabbar både personer inom äldreomsorgen och de med personlig assistans är kravet på ekonomisk och politisk jämlikhet akut, men det är också radikalt, då det är ett ifrågasättande av den intensifierade ekonomiska orättvisa som senkapitalismen och den nyliberala styrningen innebär. Med intryck från Browns diskussion om identitetspolitikens förutsättningar och begränsningar kan anspråk på sårbarhet sägas peka tillbaka på vad vi, eller jag, är – vilket riskerar att låsa identiteter vid en specifik sårbarhet – medan krav på jämlikhet kan förstås som kollektiva krav som engagerar grupper utanför den egna och som är ställda till framtiden: ”Jag vill detta för oss.” (Brown 2008: 69) För grupper som vid framhållandet av sårbarhet – både i kollektiv och specifik mening – lätt riskerar att knytas till denna sårbarhet, och som har svårare att leva under de villkor som alla andra tvingas leva under idag, framstår de kollektiva krav på rättvisa som Brown framhåller som en mer politiskt lovande väg.

Avslutande diskussion

Den teoretiska inramningen och de två nedslagen i empiriska studier som vi skrivit fram i denna artikel menar vi öppnar för olika sätt att analysera relationen mellan sårbarhet, agens, rättvisepolitik och nyli-

beralism. Dessutom pekar de empiriska analyserna på vissa svagheter i användandet av sårbarhet som ett politiskt begrepp.

Vad gäller sårbarhet och hur den manifesteras i materialet menar vi att det finns viktiga skillnader men även likheter. I den första studien framhåller informanterna sig själva som politiskt sårbara och ställer utifrån detta politiska krav. Här kan en form av politisk sårbarhet och betoning av skillnad bilda grund för politiska krav. Samtidigt finns det risker att barnet, i betoningen av sin sårbara position, reifieras som den vuxnes motpol och således upprätthåller de nyliberala ideal som vi har pekat på som närvarande i vuxenpositionen. Den politiska sårbarheten uppfattas här som någonting som barnet växer ur, snarare än att den analyseras som en del av en struktur som även skapar sårbarhet för vuxna. Fokus på ålder som kategori riskerar att inte uppmärksamma ekonomiska maktstrukturer kopplade till den nyliberala kapitalismen. Samtidigt är detta fokus viktigt för att föra en pragmatisk rättighetspolitik. En annan framkomlig väg är att framhålla sårbarhet som ett gemensamt existentiellt villkor vilket varken reifierar barnet som sårbart eller som självständig aktör. Dock argumenterar vi för hur denna väg inte ger några konkreta politiska verktyg för en analys av hur politiskt sårbara grupper uppkommer och upprätthålls idag. Existentiell sårbarhet måste kopplas till en mer specifik politisk analys.

Den andra studien skiljer sig från den första genom att handla om en grupp individer som tidigare ofta har haft status som

politiska subjekt, eftersom de har ingått i den produktiva medelåldern, men som på grund av sitt åldrande delvis har förlorat sin status och sin politiska röst. Här blir vikten av att framhålla sig själv som starkt subjekt ett sätt att återvinna viss agens som kopplas ihop med den produktiva medelåldern. Samtidigt blir det tydligt att valmöjligheterna inom det system där informanterna ska agera som handlingskraftiga och fria subjekt är ytterst begränsade. Att ta spjörn mot den egna specifika existentiella sårbarheten för att konstruera sig som starkt subjekt innebär inte att alternativen blir fler. Men inte heller ett bejakande sårbarhetsperspektiv öppnar på något självklart sätt upp för sådana politiska krav. Det skulle emellertid en kritisk ekonomisk ingång göra; en ingång som inte pekar på det existentiella villkoret sårbarhet utan snarare kritiserar den nyliberala omvandlingen av äldreomsorgen och dess koppling till kapitalismens samtida exploateringsformer.

Framhållandet av sårbarhet kan, för vissa grupper, vara ett moment i politisk mobilisering. Detta gäller till exempel fallet med UF. Samtidigt har denna strategi, som vi har visat, vissa begränsningar. Den sårbarhet som skapas genom den nyliberala samhällsomvandlingen grundas, menar vi, i en specifik ideologi kopplad till den senkapitalistiska ekonomin. Det är inom denna ekonomi som barns och vuxnas utsatthet konstrueras idag. För att inte reproducera denna ideologi måste användandet av sårbarhet som begrepp förankras i en motideologi som presenterar egna värden, normer och ideal kring hur samhället ska organiseras. Först då kan sårbarhetsfältet på allvar bli ett kritiskt politiskt och teoretiskt verktyg.

Referenser

- Alanen, Leena (1992) *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Jyväskylä: Institute for Educational Research.
- Andersson, Katarina (2007) *Omsorg under förhandling: om tid, behov och kön i en föränderlig hemtjänstverksamhet*. Umeå: Umeå universitet.
- Andersson, Katarina, Kvist, Elin (2015) The neoliberal turn and the marketization of care: the transformation of eldercare in Sweden. *European Journal of Women's Studies* 22(3): 274–287.
- Alftberg, Åsa, Lundin, Susanne (2012) 'Successful ageing' in practice: reflections on health, activity and normality in old age in Sweden. *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research* 4(25): 481–497.
- Brown, Kate (2011) 'Vulnerability': handle with care. *Ethics and social welfare* 5(3): 313–321.
- Brown, Wendy (2008) *Att vinna framtiden åter – texter om makt och frihet i senmoderniteten*. Stockholm: Atlas.
- Brown, Wendy (2015) *Undoing the demos: neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.
- Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft.
- Butler, Judith (2011) *Osäkra liv: sörjandets och våldets makt*. Hägersten: Tankekraft.
- Butler, Judith (2015) *Notes towards a performative theory of assembly*. Harvard: Harvard University Press.
- Butler, Judith (2016) Rethinking vulnerability and resistance. Butler, Judith, Gambetti, Zeynep och Sabsay, Leticia (red) *Vulnerability in resistance*. Durham: Duke University Press.
- Butler, Judith, Gambetti, Zeynep och Sabsay, Leticia (2016) Introduction. Butler, Judith, Gambetti, Zeynep och Sabsay, Leticia (red) *Vulnerability in resistance*. Durham: Duke University Press.
- Cuesta, Marta och Liinasson, Mia (2016) *Hoppets politik – feministisk aktivism i Sverige idag*. Stockholm: Leopard förlag.
- Cole, Alyson (2016) All of us are vulnerable, but some are more vulnerable than others: the political ambiguity of vulnerability studies, an ambivalent critique. *Critical Horizons* 17(2): 260–276.
- Dahl, Hanne Marlene (2017) *Struggles in (elderly) care: a feminist view*. London: Palgrave Macmillan.
- Dahl, Hanne Marlene och Rasmussen, Bente (2012) Paradoxes in elderly care: the Nordic model. Kamp, Annette och Hvid, Helge (red) *Elderly care in transition: management, meaning and identity at work: a Scandinavian perspective*. Frederiksberg: Copenhagen Business School Press.
- Dahlberg, Lena (2013) Äldreomsorg i utveckling mot välfärdspluralism. Andersson, Lars (red) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Erlandsson, Sara (2018) Individuella bedömningar eller standardiserade insatser? Kommunala riktlinjers roll i biståndshandläggares arbete. Jönson, Håkan och Szebehely, Marta (red) *Äldreomsorger i Sverige: lokala variationer och generella trender*. Malmö: Gleerups.
- Fahlgren, Siv, Mulinari, Diana och Sjöstedt Landén, Angelika (2016) Inledning: feministiska läsningar av nyliberalism. *Ambivalenser och maktordningar – feministiska läsningar av nyliberalism*. Göteborg: Makadam förlag.

- Fax, Joanna (2012) Vulnerability and hegemony: revisiting Gramsci in the age of neoliberalism and Tea Party ideology. *Culture, theory and critique* 53(3): 323–337.
- Foucault, Michel (2008) *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fraser, Nancy och Jaeggi, Rahel (2018) *Capitalism: a conversation in critical theory*. Cambridge: Polity Press.
- Gavanoas, Anna (2013) Svart och vitt i äldres omsorgspussel: hushållstjänster och privatisering av äldreomsorgen i Stockholm. Gavanoas, Anna och Calleman, Catharina (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Göteborg och Stockholm: Makadam.
- Gilleard, Chris, Higgs, Paul (2010) Aging without agency: theorizing the fourth age. *Aging & Mental Health* 14(2): 121–128.
- Gilligan, Carol (1982) *In a different voice: psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilson, Erinn C (2014) *The ethics of vulnerability: a feminist analysis of social life and practice*. New York: Routledge.
- Harnett, Tove, Jönson, Håkan (2016) Normalisering och rättigheter. Johansson, Stina och Taghizadeh Larsson, Annika (red) *Förändringsperspektiv på äldreomsorg: att leva som andra*. Malmö: Gleerups.
- Harvey, David (2005) *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hood, Christopher (1995) The New Public Management in the 1980s: variations on a theme. *Accounting, organizations and society* 20(2–3): 93–109.
- Hultqvist, Sara (2014) *Att göra aktivitetsersättning: om målförskjutning och icke-kontakt vid förtidspension för unga*. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Hägglund, Solveig (2018) Barns och ungas rättigheter. Johansson, Thomas och Sorbring Emma (red) *Barn- och ungdomsvetenskap: grundläggande perspektiv*. Stockholm: Liber.
- James, Allison och Prout, Alan (red) (1990) *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Johansson, Stina och Taghizadeh Larsson, Annika (red) (2016) *Förändringsperspektiv på äldreomsorg: att leva som andra*. Malmö: Gleerups.
- Larsson, Kristina och Szebehely, Marta (2006) Äldreomsorgens förändringar under de senaste decennierna. Vogel, Joachim (red) *Äldres levnadsförhållanden: arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1989–2003*. Stockholm: SCB.
- Mouffe, Chantal (2005) *The democratic paradox*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal (2016) *Agonistik: texter om att tänka världen politiskt*. Stockholm: Atlas.
- Nakata, Sana (2015) *Childhood citizenship, governance, and policy: the politics of becoming adult*. London: Routledge.
- Nilsson, Magnus (2008) *Våra äldre: om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Linköping: Linköpings universitet.
- Näsman, Elisabet (1994) Individualization and institutionalization of childhood in present-day Europe. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood matters: social theory, practice and politics*. Avebury: Aldershot.
- Näsman, Elisabet, Källström Cater, Åsa och Eriksson, Maria (2015) Perspektiv på barns röster om våld. Näsman, Elisabet, Källström Cater, Åsa och Eriksson, Maria (red) *Barns röster om våld: att lyssna, tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.

- Oksala, Johanna (2011) The neoliberal subject of feminism. *Journal of the British Society for Phenomenology* 42(1): 104-120.
- Oswell, David (2013) *The agency of children: from family to global human rights*. New York: Cambridge University Press.
- Sandberg, Linn (2011) *Getting intimate: a feminist analysis of old age, masculinity and sexuality*. Linköping: Linköpings universitet.
- Sandberg, Linn (2013) Affirmative old age: the ageing body and feminist theories on difference. *International Journal of Ageing and Later Life* 8(1): 11-40.
- Socialstyrelsen (utan årtal) *Valfrihetssystem i kommunen*. <http://www.socialstyrelsen.se/alldre/boendeochservice/valfrihet/Sidor/default.aspx> [2019-02-27].
- SOU 2008:15 *LOV att välja - Lag om Valfrihetssystem*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Stringer, Rebecca (2014) *Knowing victims: feminism, agency and victim politics in neo-liberal times*. New York: Routledge.
- Sundhall, Jeanette (2012) *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- SFS 2008:962 *Lagen om Valfrihetssystem*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2008962-om-valfrihetssystem_sfs-2008-962 [2019-02-27].
- Szebehely, Marta (2006) Omsorgsvardag under skiftande organisatoriska villkor: en jämförande studie av den nordiska hemtjänsten. *Tidsskrift for Arbejdsliv* 8(2): 49-66.
- Therborn, Göran (2018) *Kapitalet, överhögheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige - det rådande och det kommande*. Örebro: Arkiv förlag.
- Tveit Sandvin, Johan (2008) Ålder och funktionshinder. Grönvik, Lars och Söder, Mårten (red) *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. Malmö: Gleerups.
- Ulmanen, Petra, Szebehely, Marta (2015) From the state to the family or to the market? Consequences of reduced residential eldercare in Sweden. *International Journal of Social Welfare* 24: 81-92.
- Wall, John (2010) *Ethics in light of childhood*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Wall, John (2012) Can democracy represent children? Toward a politics of difference. *Childhood* 19(1): 86-100.

Nyckelord

Sårbarhet, nyliberalism, feminism, agens, motstånd, (o)jämlighet

Evelina Johansson Wilén

Institutionen för kulturvetenskaper
Göteborgs universitet
Vera Sandbergs Allé 8
411 33 Göteborg
Epost: evelina.johansson@gu.se

Lina Palmqvist

Institutionen för kulturvetenskaper
Göteborgs universitet
Vera Sandbergs Allé 8
411 33 Göteborg
Epost: lina.palmqvist@gu.se

Jeanette Sundhall

Institutionen för kulturvetenskaper
Göteborgs universitet
Vera Sandbergs Allé 8
411 33 Göteborg
Epost: jeanette.sundhall@gu.se